

איגרת חדשה של הרמב"ם?

בין איגרותיו-תשובותיו של הרמב"ם מפורסמות בחשיבותן, ביופיון ובענוות-צדקן, תשובותיו לשלוש שאלות של ר' עובדיה גר הצדק "המשכיל המבין", "שהיה ישמעאל ונתגייר", ששלחן אל הרמב"ם מארץ ישראל, והרמב"ם ענה עליהן בלשון הקודש: הראשונה בענין הגרים, האם הם אומרים בתפילה "א-להינו וא-להי אבותינו" וכיו"ב כישראל; השנייה בענין "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים"; והשלישית בענין הישמעאלים, האם עובדי עבודה זרה הם אם לאו (איגרות הרמב"ם, עמ' רלג-רמא).

לאחרונה מצא ידידי ד"ר בנימין ריצ'לר הי"ו, מנהלו לשעבר של המכון לתצלומי כתבי-היד העבריים שבספריה הלאומית בירושלים, מציאה מעניינת: בבודקו ביסודיות את אוסף כתבי-היד המקוריים שבספריה הלאומית, גילה בתוך כתב-יד של הספר 'הגיון הנפש העצובה' לר' אברהם בר חייא הנשיא, העתקה של שלוש התשובות לר' עובדיה הגר, ואחריהן: "שאלה אחרת ששאל מרנ' ורבנ' עובדי' הגר צדק לרמב"ם ז"ל". בשאלה זו מבקש ר' עובדיה לדעת מי הם הנביאים שהתנבאו לפני מתן תורה ולאחריו, ומתי התנבא כל אחד מהם. לכאורה, היה זה בראשית דרכו של ר' עובדיה אל היהדות.

הדבר המוזר הוא, שנוסח התשובה הוא העתקה מילולית של האמור בענין זה ב'הלכות גדולות' לרב שמעון קיירא (הלכות משמרות, מהד' הילדסהיימר הנכד, ח"ג, עמ' 374-376), אשר רש"י מזכירו בפירושו למגילה יד ע"א (ד"ה נבואה שהוצרכה לדורות). בתשובה שלפנינו לא מצוין שהדברים לקוחים מ'הלכות גדולות', אך סוף התשובה, אם אכן היתה תשובה כזאת, חסר (גם באמצעה נשמט קטע, ראה להלן בהערות). בדוחק רב אפשר אפוא להניח שבסוף התשובה היה כתוב שהדברים מועתקים מ'הלכות גדולות'. אולם, אין דרכו של הרמב"ם להעתיק דברי אחרים, ועל כן מסתבר שלפנינו זיוף במזיד או טעות בשוגג. השאלה העומדת בעינה היא, למי היה עניין לזייף איגרת כזאת על שם הרמב"ם, או, לחילופין, איך קרתה טעות מוזרה כזאת. אין לי אלא לשער שאולי המעתיק מצא בכתב-היד שממנו העתיק את הקטע מהספר 'הלכות גדולות' סמוך לתשובות הרמב"ם לר' עובדיה, וסבר שאף הוא תשובה של הרמב"ם לר' עובדיה, וכדה מליבו את השאלה.

בכל מקרה יש ערך מסוים לפרסום נוסח כתב-היד, שכן גם אם לא תשובה של הרמב"ם לפנינו, לפחות יש כאן עד-נוסח נוסף של 'הלכות גדולות' בענין סבוך זה, שכן ישנם שינויי נוסחאות ב'הלכות גדולות', ורשימת ארבעים ושמונה הנביאים שערך רש"י במגילה על פיו אינה תואמת בדיוק לרשימת ה'הלכות גדולות' כפי שהיא לפנינו, ובפירושו רבנו חננאל למגילה (שם) ישנה רשימה שלישית - אמנם לא בשם בה"ג - שאינה תואמת את שתיהן.

להלן העתקת השאלה והתשובה כפי שהן מופיעות בכתב-היד אות באות, בתוספת סימני פיסוק והערות קצרות, ואידך זיל גמור.

שאלה אחרת ששאל מרנ' ורבנ' עובדי' הגר צדק לרמב"ם ז"ל ואמר לו: למדני אדוני מורי מי הם הנביאים שנתנבאו קודם מתן תורה ולאחר מתן, ובאיזה זמן נביא כל נביא ונביא מהם?

תשובה: דע שאלו הם הנביאים שנתנבאו בעולם קודם מתן תורה, אדם הראשון¹, ונח², ושם³, ויפת⁴, ועבר⁵, עד שבא אברהם, יצחק, ויעקב. משבא אברהם, בלעם⁶, ולבן אביו⁷, הוא היה בעור⁸, הם המושלים שנתנבאו על מואב⁹, ואיוב, ואליפז התימני, ובלדד השוחי, וצופר הנעמתי, ואליהו בן ברכאל הבוזי, אלו נתנבאו לאומות העולם¹⁰ עד שלא נתנה תורה לישראל, ומשנתנה תורה לישראל פסקה רוח הקדש מן האומות, שנ' "ונפלינו אני ועמך"¹¹. ובני זרח, זמרי, ואיתן, והימן, וכלכל, ודרדע, כל חמשה אלו נתנבאו במצרים¹². ומשנתנה תורה לישראל נתנבאו משה, ואהרן, ומרים, אסיר, ואלקנה, ואביאסף, אלו נתנבאו במדבר¹³. והיתה נבואת מצרים כבושה לתשע מאות שנה עד שבא יחזקאל בן בוזי ופירשה¹⁴. וכשנכנסו לארץ, יהושע¹⁵, פנחס¹⁶, אלקנה¹⁷, שמואל¹⁸, גר החוזה, ונתן הנביא, ואסף,

- 1 בראשית ב, טז, על פי ההנחה שמי שה' התגלה אליו וצוה אותו הוא נביא, עיין מורה נבוכים ב, מא.
- 2 בראשית ו, יג.
- 3 בראשית רבה סג, ז; מכות כג ע"ב.
- 4 לא מצאתי מקור לדבר זה.
- 5 בראשית רבה לז, ז, שם סג, ו-ז, וע' מורה נבוכים שם בסופו.
- 6 במדבר כב, ט. עיין מורה נבוכים שם.
- 7 זיהוי בעור עם לבן: סנהדרין קה ע"א, עיין בהערה הבאה.
- 8 בעור נביא: בבא בתרא טו ע"ב; סדר עולם רבה סוף פכ"א. אך הזכרת הזיהוי של בעור עם לבן צריכה עיון, שכן במורה נבוכים ב, מא כותב הרמב"ם ש"לבן הארמי רשע גמור עובד ע"ז", ומה שה' נראה לו בחלום לא הייתה נבואה ולא היה נביא, ע"ש. ואילו לגבי בלעם כתב שם פמ"ה שנבואתו הייתה "בעת שהיה טוב". ובדוחק יש לומר שגם ללבן הייתה עת "שהיה טוב", ומה שכתב עליו הרמב"ם בפמ"א הוא על עת היותו רשע. אך לא מובן למה הוצרך להזכיר כאן את זיהוי בעור עם לבן, הרי זיהוי זה רק מעורר בעיה ואין הכותב אומר מה פתרונה.
- 9 במדבר רבה יט, ל.
- 10 הכוונה שהיו מאומות העולם, כמוכח בהמשך המשפט, וזאת עפ"י סדר עולם רבה הנ"ל הערה 8, ושלא כגמ' בבא בתרא הנ"ל שם. והדברים מתאימים למה שכתב הרמב"ם באיגרת תימן, איגרות הרמב"ם, מהדורתו, עמ' קלח.
- 11 ברכות ז ע"א; בבא בתרא טו ע"ב; ועיין איגרת תימן, שם, עמ' קל"ז.
- 12 סדר עולם רבה פ"כ וסוף פכ"א.
- 13 סדר עולם רבה פ"כ. ועיין ראש השנה ד ע"א: "מאי קא מבשר להו נביא", ובחי' מהר"ץ חיות שם.
- 14 ע' יחזקאל כ, ז; ויקרא רבה ז, א.
- 15 יהושע א, א.
- 16 ויקרא רבה א, א; סדר עולם רבה פ"כ; עיין מורה נבוכים ב, מב.
- 17 ספרי דברים, וזאת הברכה, פסקא רמב; אגדת בראשית נ, ב; סדר עולם רבה פ"כ.
- 18 שמואל ב כג, ב; עיין מורה נבוכים ב, מה.

איגרת חדשה של הרמב"ם?

והימן, וידותון¹⁹, אחיה השילוני, שלמה²⁰, ועידוא²¹ ועזריה בן עודד²², וחנני הרואה²³, ויהוא בן חנני²⁴ אליהו התשבי, ומכיהו בן ימלה²⁵. אלו ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו ונכתבו בכתובים, ויש נביאים כיוצאי מצרים שלא נכתבו, אלא כל נבואה שהיא לצורך דורות נכתבה, לצורך שעה לא נכתבה.²⁶

עשרה הם נאמ' בו איש הא-להי²⁷ ואלו הן, אלקנה, ומשה²⁸ שמוא', דוד, שמעיה, ועידוא, אליהו, אלישע, מיכה, אמוץ.

משה ואהרן ובני קרח אסיר ואלקנה אביאסף נתנבאו במדבר²⁹. כשנכנסו לארץ, פנחס בימי שפוט השפטים³⁰, אלקנה ושמוא' בימי עלי, גד החוזה ונתן ואסף והימן וידותון בימי דוד³¹, אחיה בימי שלמה, שמעיה בימי רחבעם³² עידוא בימי ירבעם³³ עזריה בן עודד חנני הרואה בימי אסא³³, יהוא בן חנני בימי בעשא³³ מכיהו ואליהו בימי אחאב, עובדיהו אלישע וחזאל³⁴ ואליעזר בימי יהושפט, זכריהו בן יהוידע³⁵ בימי יואש, אמוץ בימי אמציהו אחיז³⁶, הושע ועמוס ישעיה וזכריה המבין³⁷ בימי עוזיהו, מיכה המורשתי בימי יתום (!), עודד בימי אחז, יואל נחום חבקוק בימי מנשה³⁸, צפניה בן כושי וירמיהו ואוריהו³⁹ בימי יאשיהו, וחזקאל (!) ודניאל בימי כשדים, חגי זכריה ומלאכי בשנת שתים לדכורש. שרה בימי

- 19 סדר עולם רבה פ"כ.
- 20 מלכים א ג, ה; עיין מורה נבוכים שם.
- 21 ראה דברי הימים ב יב, טו. מלכים א יג, א ואילך ורש"י ורד"ק שם. וראה גם סדר עולם רבה פ"כ.
- 22 דברי הימים ב טו, א; עיין מו"ג שם.
- 23 דברי הימים ב טז, ז.
- 24 מלכים א טז, א; ז; דברי הימים ב יט, ב.
- 25 חסר כאן קטע המופיע ב'הלכות גדולות', ובו מנויים עוד נביאים וגם שבע הנביאות. בלי קטע זה לא מתמלא המניין של הנביאים והנביאות דלקמן.
- 26 מגילה יד ע"א.
- 27 ספרי דברים, וזאת הברכה, פסקא שמב; סדר עולם רבה פ"כ.
- 28 סדר תמוה, הן מבחינת החשיבות והן מבחינה כרונולוגית. בספרי, בסדר עולם רבה וב'הלכות גדולות' משה ראשון ואחריו אלקנה.
- 29 עיין לעיל הערה 13.
- 30 עיין לעיל הערה 16.
- 31 סדר עולם רבה פ"כ.
- 32 מלכים א כב-כד; דברי הימים ב יב, ה.
- 33 עיין לעיל הערה 32.
- 34 צ"ל: יחזאל, דברי הימים ב כ, יד; עיין מורה נבוכים שם.
- 35 דברי הימים ב כד, כ; עיין מו"ג שם.
- 36 מגילה י ע"ב.
- 37 דברי הימים ב כו, ה; עיין רד"ק שם.
- 38 סדר עולם רבה פ"כ. ועיין רש"י ליואל א, א.
- 39 בפסיקתא רבתי כו מדובר על שלושה נביאים שנתנבאו באותו הדור, והם ירמיהו צפניה וחולדה. ועיין ירמיהו כו, כ-כא, שאוריהו היה בימי יהויקים. אך י"ל שתחילת נבואתו היתה בימי יאשיהו.

הרב יצחק שילת

אברהם, מרים בימי משה, דבורה בימי ברק, חנה בימי עלי, אביגיל בימי דוד, חולדה בימי
ישאיהו (!), אסתר בימי אחשורוש.

ברוך בן נריה, ושריה בן מחסיה, ומרדכי, וחנואל, ושלום, נתנבאו לצורך שעה⁴⁰. שמואל
וחנני נקראו רואים. יחזקאל ודניאל נאמ' בהן בן אדם.⁴¹

40 ולכן לא נמנו לעיל.

41 סדר עולם רבה פ"כ.